

INKLYUZIV TA'LIMDA BOLALARNING RIVOJLANTIRISH OMILLARI

Sulaymonova Mehriniso

Andijon pedagogika instituti maktabgacha ta'lim va maxsus pedagogika 305- guruh talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada inklyuziv ta'lim tizimida bolalarning rivojlanishiga ta'sir etuvchi asosiy omillar tahlil qilinadi. Inklyuziv ta'limning mazmun-mohiyati, maqsadi va vazifalari yoritilib, alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bolalarning ta'lim jarayonida muvaffaqiyatli rivojlanishi uchun zarur bo'lgan pedagogik, psixologik, ijtimoiy va oilaviy omillar ko'rib chiqiladi. Shuningdek, ota-onalar va pedagoglarning hamkorligi, zamonaviy ta'lim texnologiyalari, moslashtirilgan o'quv dasturlari hamda jamiyatda bag'rikenglik muhitini shakllantirishning ahamiyati tahlil qilinadi. Maqolada O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish borasida amalga oshirilayotgan islohotlar va davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlari ham yoritilgan.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar, pedagogik qo'llab-quvvatlash, ijtimoiy moslashuv, ta'lim muhiti, oila va maktab hamkorligi, individual yondashuv.

Аннотация: В данной статье рассматриваются основные факторы развития детей в системе инклюзивного образования. Раскрываются сущность, цели и задачи инклюзивного образования, а также анализируются педагогические, психологические, социальные и семейные факторы, влияющие на успешное развитие детей с особыми образовательными потребностями. Особое внимание уделяется сотрудничеству педагогов и родителей, использованию современных образовательных технологий, адаптированных учебных программ и формированию толерантной среды в обществе. Также освещаются реформы и государственная политика Республики Узбекистан в сфере развития инклюзивного образования.

Ключевые слова: инклюзивное образование, дети с особыми образовательными потребностями, педагогическая поддержка, социальная адаптация, образовательная среда, сотрудничество семьи и школы, индивидуальный подход.

Abstract: This article analyzes the main factors influencing the development of children in the system of inclusive education. The essence, goals, and objectives of inclusive education are described, and the pedagogical, psychological, social, and family factors that affect the successful development of children with special educational needs are examined. Special attention is paid to the cooperation between teachers and parents, the use of modern educational technologies, adapted curricula, and the formation of a tolerant environment in society. The article also highlights the reforms and state policy aimed at developing inclusive education in Uzbekistan.

Keywords: inclusive education, children with special educational needs, pedagogical support, social adaptation, educational environment, family and school cooperation, individual approach.

ASOSIY QISM

1. Inklyuziv ta'lim tushunchasi va uning ahamiyati

Inklyuziv ta'lim barcha bolalarga teng imkoniyat yaratishga qaratilgan zamonaviy pedagogik tizimdir. Ushbu tizim nogironligi bo'lgan yoki alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bolalarning sog'lom tengdoshlari bilan birgalikda ta'lim olishini ta'minlaydi. Inklyuziv ta'lim nafaqat bilim berish, balki bolalarning ijtimoiylashuvi, kommunikativ ko'nikmalarini rivojlantirish hamda jamiyatga moslashuvini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

2. Inklyuziv ta'limda bolalar rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar

Inklyuziv ta'lim jarayonida bolalarning rivojlanishi bir nechta omillarga bog'liq. Jumladan:

individual yondashuv va moslashtirilgan o'quv dasturlari;

pedagogik va psixologik yordam;

ijtimoiy muhit va tengdoshlar bilan muloqot;

ota-onalar va oila bilan hamkorlik;

zamonaviy pedagogik texnologiyalar;

moddiy-texnik sharoitlarning mavjudligi.

3. Oila va ta'lim muassasalari hamkorligining ahamiyati

Inklyuziv ta'limda ota-onalarning faol ishtiroki muhim o'rin tutadi. Oila va maktab o'rtasidagi samarali hamkorlik bolalarning ta'lim jarayoniga moslashuvini osonlashtiradi va ularning psixologik barqarorligini ta'minlaydi.

4. O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish yo'nalishlari

O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biridir. So'nggi yillarda ushbu sohada qator qonunlar, qarorlar va dasturlar qabul qilinib, imkoniyati cheklangan bolalar uchun teng ta'lim sharoitlarini yaratishga alohida e'tibor qaratilmoqda

KIRISH Inkluziv ta'lim — bu nogironligi bo'lgan yoki alohida ehtiyojli bolalar boshqa bolalar bilan birga bir xil ta'lim muhitida o'qishi va rivojlanishini ta'minlaydigan tizimdir. Inklyuziv ta'lim – har bir bolaga uning individual ehtiyojlari asosida ta'lim olish imkoniyatini beradigan zamonaviy pedagogik tizimdir. Unda bolaning rivojlanishi ichki (psixofiziologik) va tashqi (ijtimoiy-pedagogik) omillarning uyg'unligini talab qiladi. Pedagogning yuksak mahorati, oila bilan hamkorlik, moslashtirilgan o'quv materiallari va qo'llab-quvvatlovchi texnologiyalar inklyuziv ta'limning muvaffaqiyati uchun asos bo'lib xizmat qiladi. To'g'ri tashkil etilgan inklyuziv muhit bolalarning nafaqat bilim, balki ijtimoiy-emotsional, kommunikativ va hayotiy ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Shavkat Mirziyoyev inklyuziv ta'lim haqida ko'p bor ta'kidlab, barcha bolalar teng imkoniyatga ega bo'lishi kerakligini aytgan. Uning nutqlaridan foydalanib, inklyuziv ta'limda bolalarni rivojlantirish omillari haqida quyidagicha yozish mumkin. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek, har bir bola, jumladan imkoniyati cheklangan bolalar ham sifatli ta'lim olish huquqiga ega. Ularning jamiyatga moslashuvi va rivojlanishi uchun inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega

Davlatimiz rahbari inklyuziv ta'limni rivojlantirish orqali barcha bolalarga teng sharoit yaratish, ularning qobiliyatini yuzaga chiqarish va jamiyat hayotida faol ishtirok etishiga imkon berish kerakligini ta'kidlagan

Prezidentimizning fikricha, inklyuziv ta'limda bolalarni rivojlantirishga quyidagi omillar katta ta'sir ko'rsatadi.

barcha bolalar uchun teng ta'lim imkoniyatlarini yaratish,
zamonaviy ta'lim muhitini shakllantirish,
malakali pedagoglar tayyorlash,
nogironligi bo'lgan bolalarni qo'llab-quvvatlash,
jamiyatda bag'rikenglik va hamjihatlik muhitini rivojlantirish.

Shunday qilib, Prezidentimizning nutqlarida inklyuziv ta'lim jamiyat taraqqiyoti uchun muhim omil ekani, har bir bolaning qobiliyati va salohiyatini rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri ekani ta'kidlanadi.

Inklyuziv ta'limning mazmuni va maqsadi Inklyuziv
ta'limning asosiy maqsadi – har bir bolaning shaxs sifatida o'sishi uchun qulay, xavfsiz, qo'llab-quvvatlovchi ta'lim muhitini yaratishdir.

individual yondashuv, moslashtirilgan ta'lim dasturlari, differensial metodlar, maxsus pedagogik va psixologik yordam kabi tamoyillar asos bo'ladi. Inklyuziya bolalarning teng huquqli ta'lim olishi bilan birga, jamiyat hayotiga moslashuvini ham kuchaytiradi.

Inklyuziv ta'limning vazifalari quyidagilardan iborat:

1 rivojlanishning turli imkoniyatlariga ega bo'lgan o'quvchilar uchun har qanday kamsitilishni istisno qiladigan, barcha bolalarga teng munosabatda bo'lishni ta'minlaydigan yagona moslashtirilgan ijtimoiy muhitni yaratish;

2 jamoatchilik hamda ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilarida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilar muammolariga nisbatan bag'rikenglik munosabatini shakllantirish;

3 ta'lim jarayonida sog'lom bolalar bilan bir qatorda alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning aqliy va ijtimoiy salohiyatlarini rivojlantirish

4 barcha o'quvchilar uchun davlat ta'lim standartlariga muvofiq umumiy o'rta ta'lim dasturlarini o'zlashtirish uchun imkoniyat yaratish;

5 o'quvchilarning har tomonlama rivojlanishi, emotsional-irodaviy sohasi, bilish faoliyatini faollashtirish, ijtimoiy ko'nikma va salohiyatini shakllantirish uchun shartsharoitlar yaratish;

6 alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni tarbiyalayotgan oilalarga maslahat yordami berish hamda ota-onalarni farzandlariga ta'lim-tarbiya berish, pedagogik texnologiyalar, ta'lim-tarbiya metod va vositalarini qo'llash sohasida xabardorlik darajasini oshirish, ularni psixologik-pedagogik jihatdan qo'llab-quvvatlash.

O'zbekiston sharoitida maktabgacha va maktab ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni joriy etishda ota-onalar bilan olib boriladigan ishlar quyidagi yo'nalishlardan iborat bo'lishi mumkin:

- ota-onalar o'rtasida ularning inklyuziv ta'lim bo'yicha bilimlari va tasavvurlarini aniqlash, inklyuziv ta'limga bo'lgan munosabatlarini o'rganish maqsadida pedagogik, psixologik va sosiologik so'rovnomalar o'tkazish;

- umumta'lim maktablari psixologlari tomonidan ota-onalar yig'ilishlarida, shuningdek, mahallalarda inklyuziv ta'limning mazmun-mohiyati, maqsad va vazifalari yuzasidan zarur tushuntirish va targ'ibot ishlarini olib borish;

- hududlarda imkoniyati cheklangan bolalarni aniqlash, ularning ota-onalari bilan inklyuziv ta'limga jalb etish ishlarini olib borish;

- imkoniyati cheklangan bolalar uchun ixtisoslashtirilgan davlat ta'lim muassasalarida rivojlanish nuqsonlari mavjud bolalarni inklyuziv ta'limga jalb etish bo'yicha ta'lim va tibbiyot muassasalari hamda ota-onalar hamkorligini kuchaytirish;

- Ijtimoiy tarmoqlar orqali inklyuziv ta'lim joriy etilishi bo'yicha onlayn maslahatlar berib borish, inklyuziv ta'limga ehtiyoji bo'lgan bolalar uchun tavsiyalar, tarqatmali materiallar, bukletlar va boshqa turdagi targ'ibot materiallari tayyorlash va tarqatish va boshqalar.

Oilada ota-onalarning vazifasi esa bolalarni tinchlantirish, ularning tashvishlarini yengillashtirish, oilada ular uchun zarur shart-sharoitlar va qulay ichki muhitni yaratishdir. Imkoniyati cheklangan bolaning rivojlanishi ko'p jihatdan oilaviy farovonlikka, uning jismoniy va ma'naviy rivojlanishida ota-onalarning faol ishtirokiga va albatta alohida ta'lim berish sifatiga bog'liq bo'ladi. Bunday sharoitlarda bola o'zining harakatchanligi, yangi qirralarining "ochilishi", o'zini boshqalardan kam his qilmasligi va boshqa sifatlar tufayli erkin his qiladi va maqsad sari intiladi

Inklyuziv ta'limda bolalarni muvaffaqiyatli rivojlantirish bir qancha o'zaro bog'liq omillarga asoslanadi. Bu jarayonda bolaning nafaqat bilim olishi, balki uning jamiyatga moslashuvi va psixologik holati ham muhim o'rin tutadi

Inkluziv ta'lim - bu nogironligi bo'lgan yoki alohida ehtiyojli bolalar boshqa bolalar bilan birga bir xil ta'lim muhitida o'qishi va rivojlanishini ta'minlaydigan tizimdir. Bunda bolalarning rivojlanishiga ta'sir qiladigan bir nechta muhim omillar mavjud.

Yosh xususiyatlari-Har bir yosh pog'onasining o'ziga xos psixofiziologik rivojlanish talablari mavjud. Temperament va individual xususiyatlar Har bir bola o'zining tabiiy rivojlanish sur'atiga ega.

Individual yondashuv-Har bir bolaning imkoniyatlari va ehtiyojlaridan kelib chiqib, moslashtirilgan o'quv rejaları va metodikalarini qo'llash. Individual yondashuv va moslashtirilgan o'quv dasturlari . Zamonaviy ta'lim metodlari va texnologiyalari. Differensial va individual ta'lim usullaridan foydalanish

Oila va ota-onalar ishtiroki- Bolaning rivojlanishida ota-onalarning qo'llab-quvvatlashi va ular bilan o'qituvchilar o'rtasidagi faol hamkorlik eng muhim omillardan biridir.

Ijtimoiy muhit va adaptatsiya- Bolaning tengdoshlari bilan muloqot qilishi, o'zini jamiyatning to'laqonli a'zosi sifatida his qilishi uning ijtimoiylashuvini va psixologik barqarorligini ta'minlaydi.

Pedagogik va psixologik yordam- O'qituvchilarning malakasi va tayyorgarligi Maxsus pedagoglar, psixologlar va logopedlarning doimiy kuzatuvi hamda professional yordami bolaning o'zlashtirish darajasini oshiradi.

Infratuzilma va resurslar- Ta'lim muassasalarida bolalar uchun qulay jismoniy muhit (panduslar, maxsus jihozlar) va zarur didaktik materiallarning mavjudligi.

Jamiyatning ijobiy munosabati-Aholi va maktab jamoasi o'rtasida inklyuziv ta'limning mazmun-mohiyatini to'g'ri tushunish hamda bolalarga nisbatan to'siqsiz muhit yaratish.

Oilaviy omillar -Ota-onalarning faol ishtiroki Uyda qo'llab-quvvatlash va rag'batlantirish Maktab va oila o'rtasidagi hamkorlik

Moddiy-texnik omillar Maxsus didaktik materiallar. Moslashtirilgan sinf xonalari (panduslar, maxsus jihozlar) Reabilitatsiya va yordamchi texnologiyalar

Bu omillar majmuasi imkoniyati cheklangan bolalarning o'z qobiliyatlarini namoyon etishiga va hayotda o'z o'rnini topishiga yordam beradi.

O'zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyev inklyuziv ta'limni rivojlantirishni jamiyatdagi ijtimoiy adolatni ta'minlash va inson qadrini ulug'lashning muhim bo'g'ini deb hisoblaydi. Davlatimiz rahbari o'z nutqlarida va chiqargan farmonlarida ushbu sohani rivojlantirishning quyidagi asosiy omillariga alohida to'xtalib o'tgan.

Teng huquqlilik va ijtimoiy integratsiya- Prezident 2020-yilgi "O'qituvchi va murabbiylar kuni"ga bag'ishlangan nutqida yangi tahrirdagi "Ta'lim to'g'risida"gi qonun bilan ilk bor inklyuziv ta'lim shakli qonuniy joriy etilganini ta'kidlagan. Bu barcha bolalarning, jismoniy holatidan qat'i nazar, tengdoshlari bilan birga bilim olish huquqini ta'minlaydi.

Ta'lim qamrovini oshirish: 2024-yil dekabr oyidagi yig'ilishda bog'cha va maktab yoshidagi nogironligi bor bolalarning ta'lim bilan qamrovini kengaytirish, ayniqsa harakati cheklangan bolalarga maktabga kelib-ketish uchun sharoitlar yaratish zarurligini uqtirgan.

Moddiy-texnik bazani mustahkamlash- Davlat rahbari imkoniyati cheklangan va rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalar muassasalarining moddiy-texnik bazasini yaxshilash, ularni zamonaviy reabilitatsiya uskunalari bilan jihozlash bo'yicha aniq topshiriqlar bergan.

Maxsus kadrlar tayyorlash- Inklyuziv ta'lim sifatini oshirish uchun pedagoglar va yordamchi mutaxassislar (tutorlar) tayyorlash tizimini takomillashtirish, ularning mehnatini munosib rag'batlantirish islohotlarning ustuvor yo'nalishi sifatida belgilangan. Normativ-huquqiy asoslar- Prezidentning 2020-yil 13-oktabrdagi PQ-4860-sonli qarori inklyuziv ta'lim tizimini takomillashtirishning 2020-2025 yillarga mo'ljallangan konsepsiyasini tasdiqlab, sohani tizimli rivojlantirishga poydevor bo'ldi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 13-oktabrdagi PQ-4860-son qarori "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida".

Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2021.

- UNESCO. Inclusive Education Guidelines. – Paris, 2019.
Ainscow M., Booth T. Index for Inclusion. – Bristol, 2011.
Xasanboyeva O., va boshqalar. Maxsus pedagogika. – Toshkent, 2018.
Maktabgacha ta'lim pedagogikasi darsligi. – Toshkent, 2019.